

profiliranima idejno-nazorskima slovenskima tabo-roma.

Zdenka Plavsteiner je na 400 straneh monografije *Josip Čretnik, pozabljeni šentjurski rodoljub*, ki leta 2017 izšla v založbi Grafike Gracer, Knjižnice Šentjur in Domoljubnega društva Franjo Malgaj Šentjur, poskrbela za obsežno in podrobno predstavitev zgodovinskega časa iz konca 19. in prve polovice 20. stoletja v Šentjurju, ki ga je odločilno zaznamoval Josip Čretnik (1872–1953), gospodarstvenik, član številnih društev, klen narodnjak in energičen politik – sprva kot podžupan (1910–1924) in nato župan v dveh obdobjih (1924–1928 in 1931–1936). Četudi je bil nezakonski sin, s tem pa v tistem času socialno zaznamovan, rojen v okolici majhnega podeželskega trga (Sveti Jurij ob Južni železnici), mu je uspelo narediti – v sodobnem izrazoslovju – uspešno poslovno in politično kariero. Njegova uveljavitev, ki je presegla tesne trške okvire, je odličen primer socialne mobilnosti, ki so v njegovem primeru posledica njegove podjetniške in obrtniške spretnosti, značajskih lastnosti ter sorazmerno ugodnih socialno-ekonomskih razmer. Njegovi kakovostni izdelki (mlini in strojne žage) so bili znani na Štajerskem in tudi širše, predstavljeni pa na so bili tudi na Ljubljanskem velesejmu, Zagrebškem velesejmu in Novosadskem velesejmu.

Ključno sporočilo biografskega orisa je uporaba iz poslovnega uspeha izhajajočega Čretnikovega ugleda za udejanjenje njegovih kulturnih in političnih idej. S svojimi predlogi in energično promocijo mu je uspelo razgibati zaspano trško družbo, ki je po smrti Gustava in Benjamina Ipvca in temu sledeči generacijski pomladitvi vstopala v ureditev dveh taborov. Nova generacija, v katero je sodil Čretnik in ki je delovala v obdobju po uvedbi splošne in enake moške volilne pravice, je vnesla novo dinamiko na političnem in kulturnem področju. Kljub ideološki zaostitvi pa je bil Čretnikov ključni izziv v politični karieri prepričevanje do novodobnih izumov nezaupljivih sokrajanov. Za realizacijo ključnih infrastrukturnih projektov – izgradnja električnega omrežja in trškega vodovoda – je zastavil svoj ugled.

Kljub Čretnikovemu obsežnemu in razvejanemu javnemu delovanju pa se je o njem ohranilo malo arhivskega gradiva, kar je odraz stopnje organiziranosti lokalne skupnosti in zgodovinskih prelomov v Čretnikovem času. Avtorica je bila pred izjemno zahtevno nalogo zbiranja gradiva oziroma drobcev v različnih fondih, zbiranja časopisnih člankov in ustnih virov. Uspelo ji je zbrati obsežno in raznovrstno gradivo, ki pa je vendarle bolj splošno, saj so o Čretniku ohranjeni zgolj fragmenti. Monografija je zato napisana bolj splošno, saj je osrednja pripoved o zgodovinskem času v trški naselbini in njenih protagonistih, Čretnikovih sodobnikih.

Čretnik je predstavljen kot podjetnik nemirnega duha, samouk in inovator, ki mu je uspelo postati

uspešen in daleč naokoli znan obrtnik. Svoj uspeh je unovčil za oblikovanje lastne družine in, kar predstavlja težišče biografije, svojih narodnih in političnih predlogov, utemeljenih na narodnih in liberalnih temeljih. Kot energičen naprednjak je bil vključen v nastajajočo politično-kulturno zaostritev pred prvo svetovno vojno. V drugem delu politične kariere, v obdobju Kraljevine Jugoslavije, pa je kot župan poskrbel za izvedbo dveh ključnih infrastrukturnih projektov – izgradnjo električnega omrežja in vodovoda. Skratka, Čretnik je kot podjetnik, izumitelj in politik odločilno vplival na razvoj Šentjurja in na modernizacijo trške naselbine.

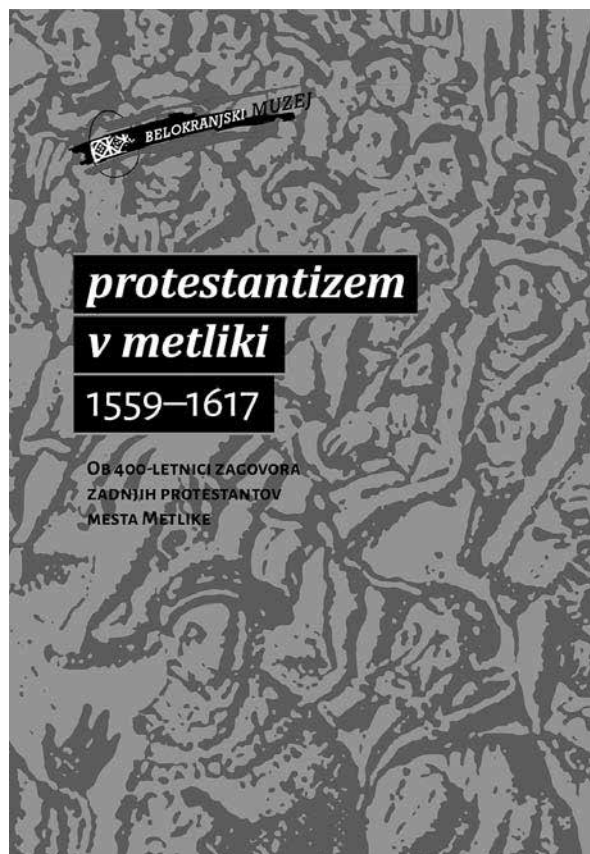
Po drugi svetovni vojni je bilo Čretnikovo podjetje nacionalizirano, tudi njegova hiša, v kateri pa je ostal kot podnajemnik. Njegovo razočaranje na jesen življenja naj bi omililo imenovanje nečaka za upravnika njegovega zaplenjenega podjetja. Iz njegovega podjetja – in še dveh drugih podjetij – je nastalo Okrajno strojno podjetje poljedelskih strojev, nato preimenovano v Alpos. Podjetje je predstavljalo pomembno zasnovo za razvoj majhne trške naselbine v območju gospodarsko središče. Čretnik je neposredno in posredno pomembno oblikoval zgodovino Šentjurja, zato je knjiga primeren poklon Šentjurčanu – in njegovim sodobnikom – spodbuda in izhodišče za takšne (biografske) in nadaljnje (lokalne) raziskave. Monografija, kot zapiše avtorica, je spominska knjiga, ki lahko pomaga vrednotiti delo Josipa Čretnika in njegov prispevek za razvoj Svetega Jurija ob Južni železnici, hkrati pa nadomešča odsotnost zgodovinskega obeležja v domačem kraju.

Željko Oset

Janez Weiss: Protestantizem v Metliki 1559–1617: ob 400-letnici zagovora zadnjih protestantov mesta Metlike. Publikacija razstave. Metlika: Belokranjski muzej, 2017, 28 strani.

Leto 2017 je bilo širše po Evropi in tudi v Sloveniji v znamenju obeleževanja 500-letnice začetkov protestantizma – gibanja, ki so ga napovedali »udarci kladiva«. Kot pravi legenda, naj bi že omenjeno kladivo besno vihtel avguštinski menih Martin Luther, ko je 31. oktobra 1517 svojih 95 tez pribijal na vrata grajske cerkve v Wittenbergu, s čimer je želel sprožiti zgolj teološko razpravo o prodaji odpustkov, njegove ideje pa so nepričakovano padle na plodna tla. S pomočjo tiska in karikatur so se bliskovito razširile po Nemčiji, Franciji, Angliji in Italiji. Že nekaj let po Luthrovem javnem nastopu so se prvi znaki reformacijskega gibanja pojavili tudi na Kranjskem, kamor

so nove verske ideje najverjetneje prinesli študentje, vojaki, rudarji, obrtniki, trgovci in morda potujoči duhovniki. Iz Ljubljane, kjer se je protestantizem najprej in najmočneje utrdil, so se ideje širile po drugih krajih. Nekako sredi 16. stoletja je dobilo gibanje somišljenike tudi v Metliki.

Na pomembno obletnico so zato z razstavo in katalogom opozorili tudi v Belokranjskem muzeju Metlika, kjer so poudarili, da hkrati obeležujejo še 400-letnico zagovora zadnjih protestantov mesta Metlike.

Avtor razstave in kataloga je Janez Weiss, ki se je s to tematiko »spopadel« že leta 2010, ko je v *Kroniki* objavil članek z naslovom »Reformacija na Metliškem. Prispevek k celovitejšemu razumevanju pojava protestantizma na Slovenskem«. Takrat je praktično prvi (če odmislimo prispevek Ivana Steklase o Protestantizmu v Istri, v metliški in hrvaški Krajini, ki ga je davnega leta 1908 objavil v (prvem) *Trubarjevem zborniku*) javnosti predstavil izsledke svojih raziskav, ki so v vseh bistvenih delih temeljile na arhivskem gradivu, za več protestantskih središč na Metliškem (Metliko, Čnomelj, grad Krupa pri Semiču in Gradac).

Omenjena razstava in katalog nam v besedi in sliki predstavljata zgolj prvo in hkrati najpomembnejše središče protestantizma v Beli krajini – Metliko, ki je bila tesneje povezana s hrvaškim protestantizmom. Po splošnem uvodu in predstavitvi stanja cerkve na

Metliškem nas avtor popelje v avgust 1559, ki je prinesel prve sledi protestantizma v Metliki. Takrat je namreč prav v Metliki hrvaškega jezika večša skupina ljudi (med njimi predikanta Gregor Vlahovič in Janez Tulščak) ponovno pregledala drugi del prevoda Svetega pisma (prevedel ga je Štefan Konzul), saj ga je Primož Trubar označil za slabega. Izvemo tudi, da v omenjenem času meščani večinsko še niso bili naklonjeni novemu nauku, čeprav so bili nezadovoljni s stanjem cerkve.

V nadaljevanju bolje spoznamo na Hrvaškem rojenega predikanta Gregorja Vlahoviča, ki velja za osrednjo osebo protestantizma na Metliškem. Z delom pridigarja v Metliki je pričel pred letom 1559, se kasneje umaknil v Novo mesto in Brežice, leta 1574 pa ponovno pričel z delom v Metliki. Z ženo in otroki je tu ostal do leta 1580, ko se je odpravil v Radeče ob Savi. Do tja nikoli ni prišel, saj ga je prehitela smrt. Umrli je 18. februarja 1581 v Ljubljani, kjer so ga pokopali na pokopališču pri Sv. Petru. Poleg Vlahovičeve poklicne poti je avtor predstavil tudi njegov gmotni položaj. Pridiganje mu je prineslo le skromne dohodke, zato se je moral ukvarjati še z obrtjo in kmetovanjem. Zaradi slabega življenja pa so mu večkrat pomagali posamezniki iz nekaterih plemiških družin.

Poleg Gregorja Vlahoviča so v kronološkem vrstnem redu na dveh razstavnih panojih predstavljeni še drugi predikanti, ki so delovali v Metliki – Janez Tulščak, Mihael Matičič, Nikolaj Tuskanič, Peter Vokmanič (v času njegovega delovanja (1575–1598) je protestantizem zajel večino prebivalstva skupaj z mestno elito in s sodnikom; po izgubi vseh cerkva v mestu in tudi grajske kapele je ta pridigal protestantom v Semeničevi leseni molilnici pred mestom Metlika), Peter Lukič in Mihael Verbec, ki velja za zadnjega protestantskega pridigarja metliške občine, kjer je deloval nekje najpozneje do leta 1615. Ves čas svojega delovanja (od leta 1609 dalje) je s posesti grofa Zrinjskega na Vivodini redno hodil v Metliko in tam skrivoma pridigal metliški protestantski skupnosti.

Avtor nekaj prostora nameni protestantskemu šolstvu in poudari, da je to težilo k podajanju verskih resnic v ljudskem jeziku, glavna naloga učiteljev pa je bila otroke naučiti branja in pisanja. Glavni učitelj je bil t. i. šolski mojster, ki je bil slabo plačan, zato je posledično prihajalo do pogostih menjav. Šola v Metliki je sprva delovala v hiši protestantskega meščana Kristofa Gelberja. Imena prvega učitelja, ki je tu služboval že v sedemdesetih letih 16. stoletja, nam Janez Weiss ne razkrije, ker viri o njem molčijo oziroma ga ne omenjajo z imenom, zato pa nam naniza vse, ki so mu sledili: Sebastijana Schwarzja, Luko Čučka, Jurija Stauderja, Jurija Germeka in kot zadnjega Matijo Kompareta, ki je vse do leta 1598, ko je protestantsko izobraževanje v Metliki ugasnilo, poučeval v leseni molilnici pred mestom, na posesti Semeničev.

Na kratko nam avtor predstavi še metliško protestantsko skupnost, ki so jo sestavljali ne samo posamezniki iz vrst plemstva in meščanstva temveč tudi iz vrst podložnikov. Kot prvega je izpostavil Petra II. Erdődyja, sicer katoličana, ki je skupaj z ženo Barbaro podpiral protestantska prizadevanja, ščitil predikante in omogočil protestantske pridige v kapeli sv. Katarine na gradu Metlika. Tudi Erdődyjev nekdanji tajnik, Adrijan Schweizer, je bil protestantizmu naklonjen, njegova hiša v mestu pa je bila prizorišče pridig Petra Vokmaniča, ki so bile množično obiskane. Kot ključni za širitev protestantizma so predstavljeni Semeniči, ki so zelo hitro prestopili v protestantizem. Sigmund Semenič je dal na svoji posesti pred mestom postaviti leseno kapelo, v kateri so njegova številna družina in drugi protestanti prisostvovali obredom, otroci pa so tja zahajali v šolo. Med meščani so se za protestantizem ogreli tako člani mestne elite, ki so sprejemali pomembne gospodarske in politične odločitve, kot tudi manj premožni, ki so pretežno živeli v predmestju, zato ne preseneča, da je protestantizem sredi sedemdesetih let 16. stoletja povsem prevladal v mestu. Glede na ostale kraje na Kranjskem je precej redek, ne pa presenetljiv podatek, da so se za nove nauke navduševali in se tako udeleževali pridig tudi podložniki gospostev Gradac, Krupa, Pobrežje in Metlika.

Ob koncu nas Janez Weiss seznanja še s poskusi protireformacije. Prvi dokumentiran pregon protestantov se je zgodil že leta 1569, ki je bil več kot očitno neuspešen, kar potrjujejo tudi Weissove raziskave, saj se je po tem šele začelo množično prestopanje v protestantsko vero. Glavni pobudnik pregona je bil vsakokratni načelnik komende nemškega viteškega reda. Komturji so neumorno več kot dve desetletji pritiskali na deželnoknežjo oblast, da bi odredila izgon pridigarjev iz mesta. Dokončno prepoved pridiganja v mestu Metlika in njeni okolici ter izgon predikanta Vokmaniča je šele leta 1598 dosegel takratni komtur Markvard baron Egkh, njegov naslednik pa je pospremil zadnje domnevne protestante na zasljanje v Ljubljano. Leta 1602 je Metliko na svoji »turneji« obiskal škof Tomaž Hren. Meščani so takrat prestopili v katolicizem, škofovo spremstvo pa je porušilo večkrat omenjeno Semeničevo molilnico pred mestom Metlika.

V naslednjih letih so se v Metliki ohranili zgolj drobci protestantske skupnosti, ki jo je vestno oskrboval zadnji pridigar Mihael Verbec. Zaključno dejanje protestantizma na Metliškem predstavljajo zgovori posameznikov, osumljenih protestantizma, pred škofovskim sodiščem v Ljubljani, kamor je leta 1617 potovalo zadnjih pet Metličanov. Avtor s tem zaključni in meni, da je bil pojav protestantizma v Metliki in okolici s tem dokončno izničen.

Janez Weiss, avtor razstave in kataloga, nam je skupaj z Belokranjskim muzejem Metlika poljudno, a hkrati zelo nazorno predstavil protestantizem na Metliškem. Osvetlil je njegove začetke, izpostavil vr-

hunec in nadaljeval z neizbežnim koncem, ki so bili širši javnosti doslej premalo poznani. S svojo raziskavo in predstavitvijo je tako dodal dragocene kamenčke v mozaik protestantizma na Kranjskem.

Barbara Žabota

SLO časi, kraji, ljudje. Slovenski zgodovinski magazin. Februar 2018/1 – št. 17.

V peto leto izhajanja je zakorakala poljudnoznanstvena zgodovinska revija SLO, ki jo štirikrat na leto izdaja založba Družina. Pred nami je sedemnajsta številka z enajstimi prispevki, kolikor jih tudi običajno prinaša vsaka številka. V slovenski historiografski periodiki doslej o reviji še ni bilo mogoče prebrati nobenega poročila, ocene ali mnenja, zato je skrajni čas, da jo vsaj kratko predstavimo. Urednik in trije področni uredniki, vsi doktorji znanosti, se skupaj z oblikovalcem zelo uspešno trudijo približati slovensko preteklost najširšemu krogu bralcev. Bogato ilustrirana barvna revija, v kateri sta slikovni in besedilni del zastopana skoraj enako, lahko nagovori strokovnjaka in laika ter vse generacije od osnovnošolskih dalje.

